

Zaawansowane Metody Badań Strukturalnych

Badania strukturalne materiałów

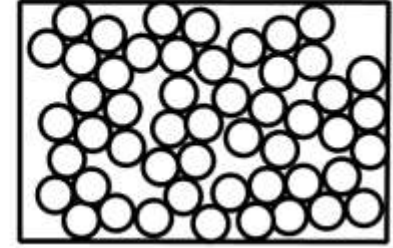
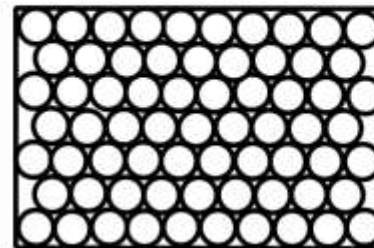
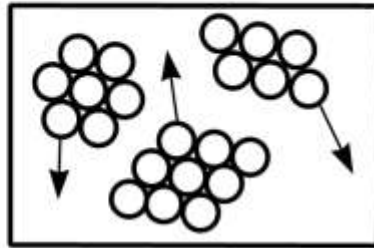
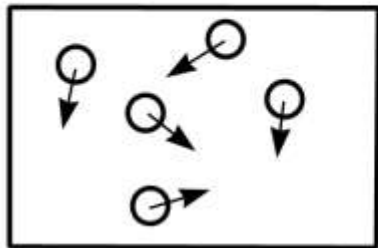
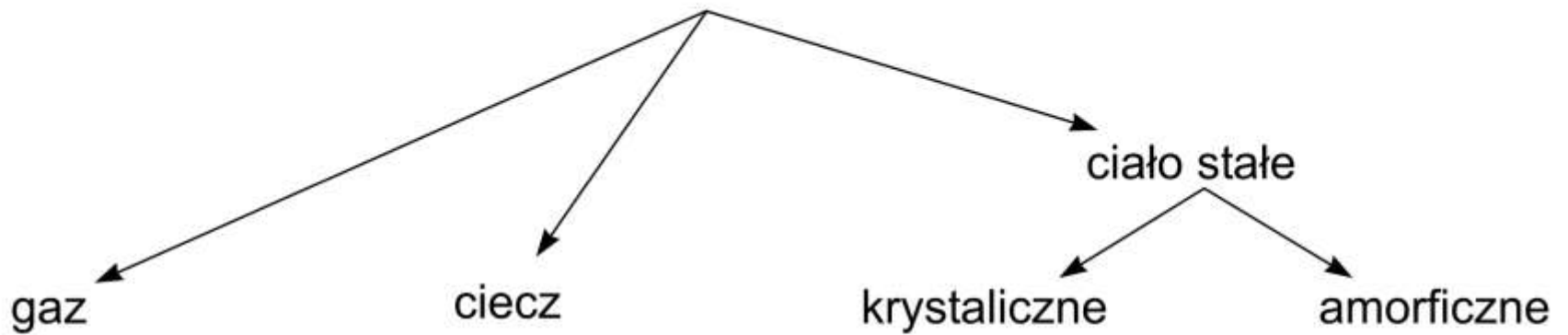
Badania właściwości materiałów

Zaawansowane Metody Badań Strukturalnych

1. Struktura próbki a metoda badań strukturalnych
2. Podział metod badań struktury i właściwości
3. Metody rentgenograficzne
4. Promieniowanie rentgenowskie a materia
5. Teoria Braggów-Wulfa
6. Dyfraktometr rentgenowski
7. Rentgenowska analiza fazowa
  - jakościowa
  - ilościowa

Materia nieożywiona

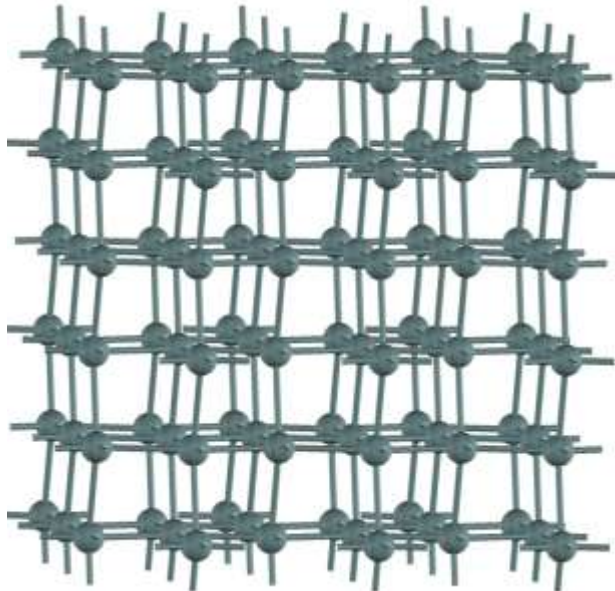
Stany skupienia materii

Ciało stałe

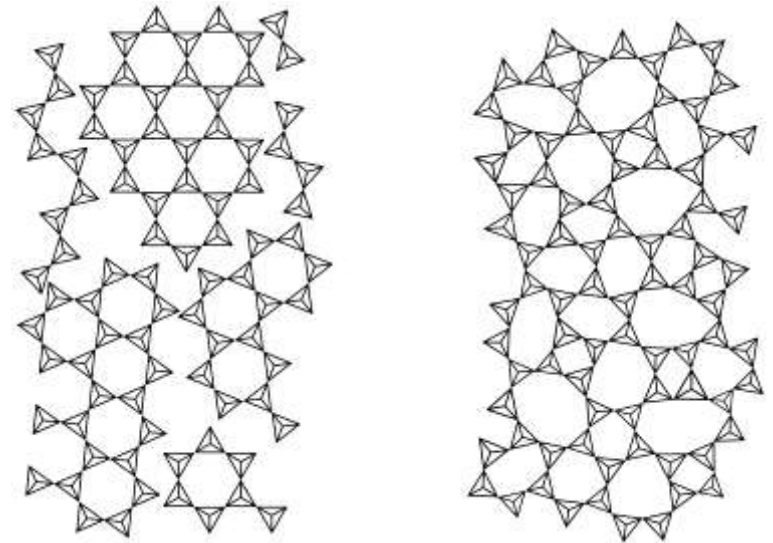
krystaliczne:

- uporządkowana budowa wewnętrzna w dalekim i bliskim zasięgu
- anizotropia właściwości

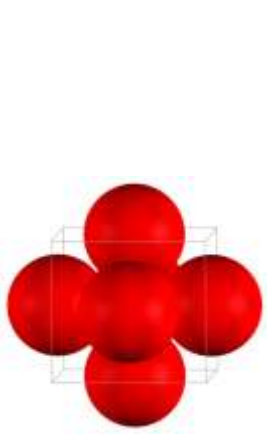

amorficzne:

- uporządkowana budowa wewnętrzna tylko w bliskim zasięgu
- izotropia właściwości

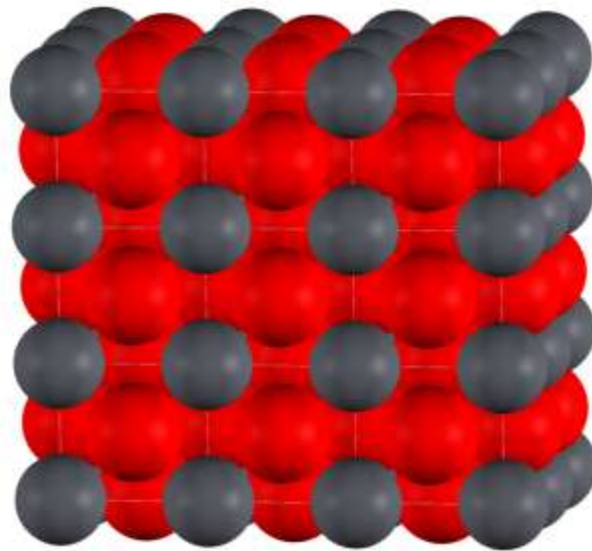
Metoda badań strukturalnych a rodzaj uporządkowania

Spektroskopia optyczna

Mikroskopia Sił Atomowych

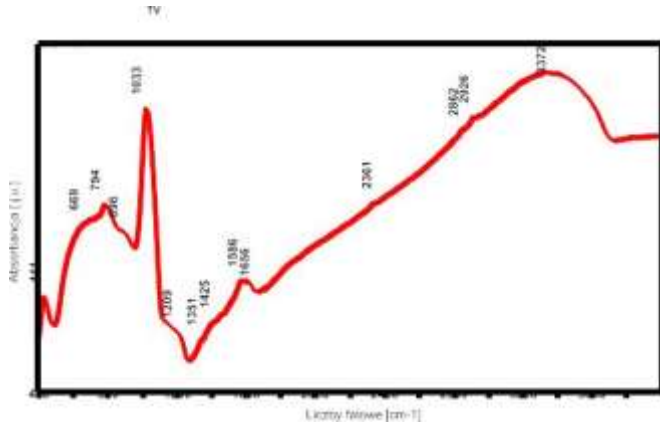

Dyfrakcja rentgenowska

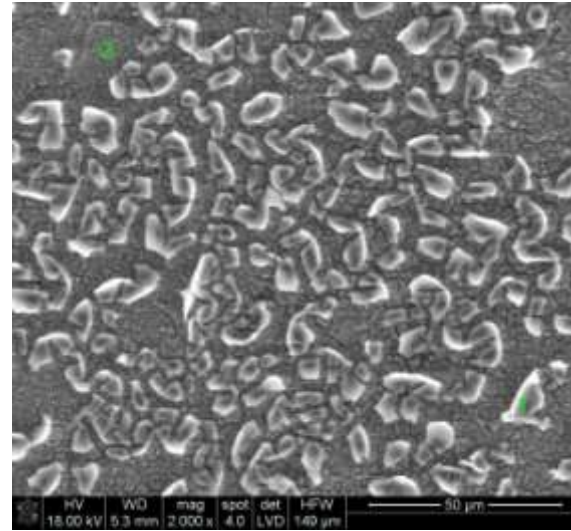

Mikroskopia elektronowa

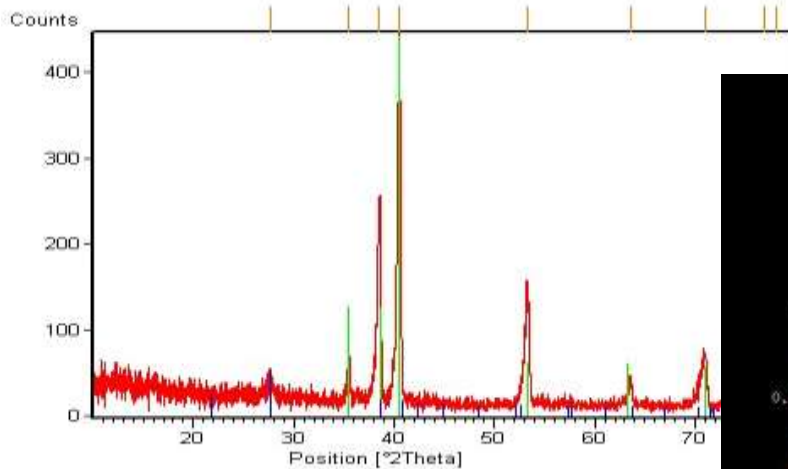
Wyniki pomiarów

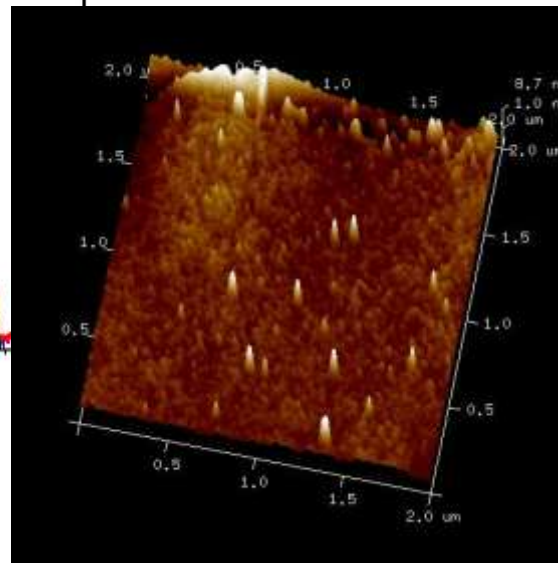
Widmo IR

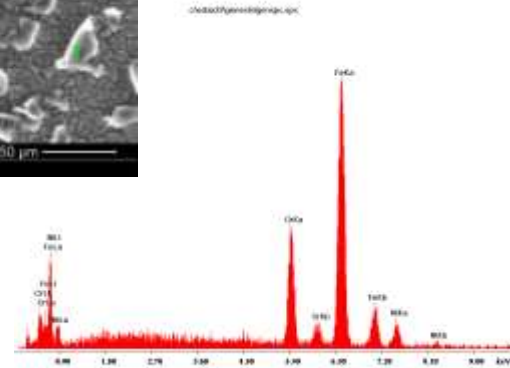
Obraz SEM

Dyfraktogram rentgenowski

Mikroskopia Sił Atomowych

Mikroanaliza rentgenowska EDX

Właściwości materiałów

Metody termiczne - umożliwiają badanie zmian wybranych właściwości fizycznych materiałów w funkcji zmian temperatury

badanie reakcji chemicznych

badanie przemian fazowych

możliwość wyznaczenia składu fazowego i chemicznego materiałów

badanie czystości materiałów

Podział metod badań strukturalnych

Metody spektroskopowe (dyspersja energii):

Spektroskopia w podczerwieni (FTIR i Ramana)

- Spektroskopia UV-Vis
- Spektroskopia fluorescencyjna
- Spektroskopia fotoelektronów w tym Auger'a
- Spektroskopia rezonansów magnetycznych
- Spektroskopia Mössbauerowska

Metody dyfrakcyjne (rozpraszanie elastyczne):

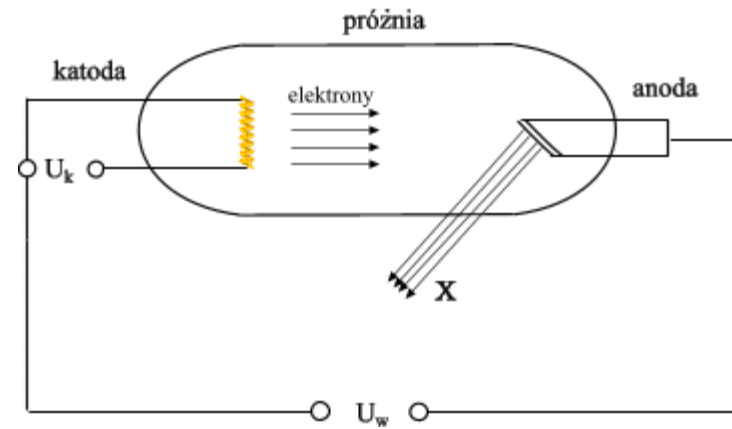
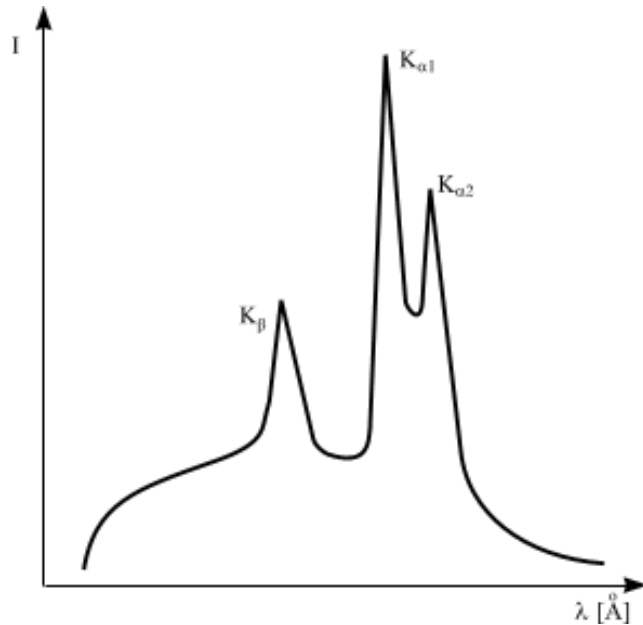
- **Dyfrakcja rentgenowska**
- Dyfrakcja neutronowa
- **Dyfrakcja elektronowa**

Metody mikroskopowe (ze skanującą sondą):

- Skaningowa Mikroskopia Tunelowa
- **Mikroskopia Sił Atomowych**

Widmo promieniowania rentgenowskiego

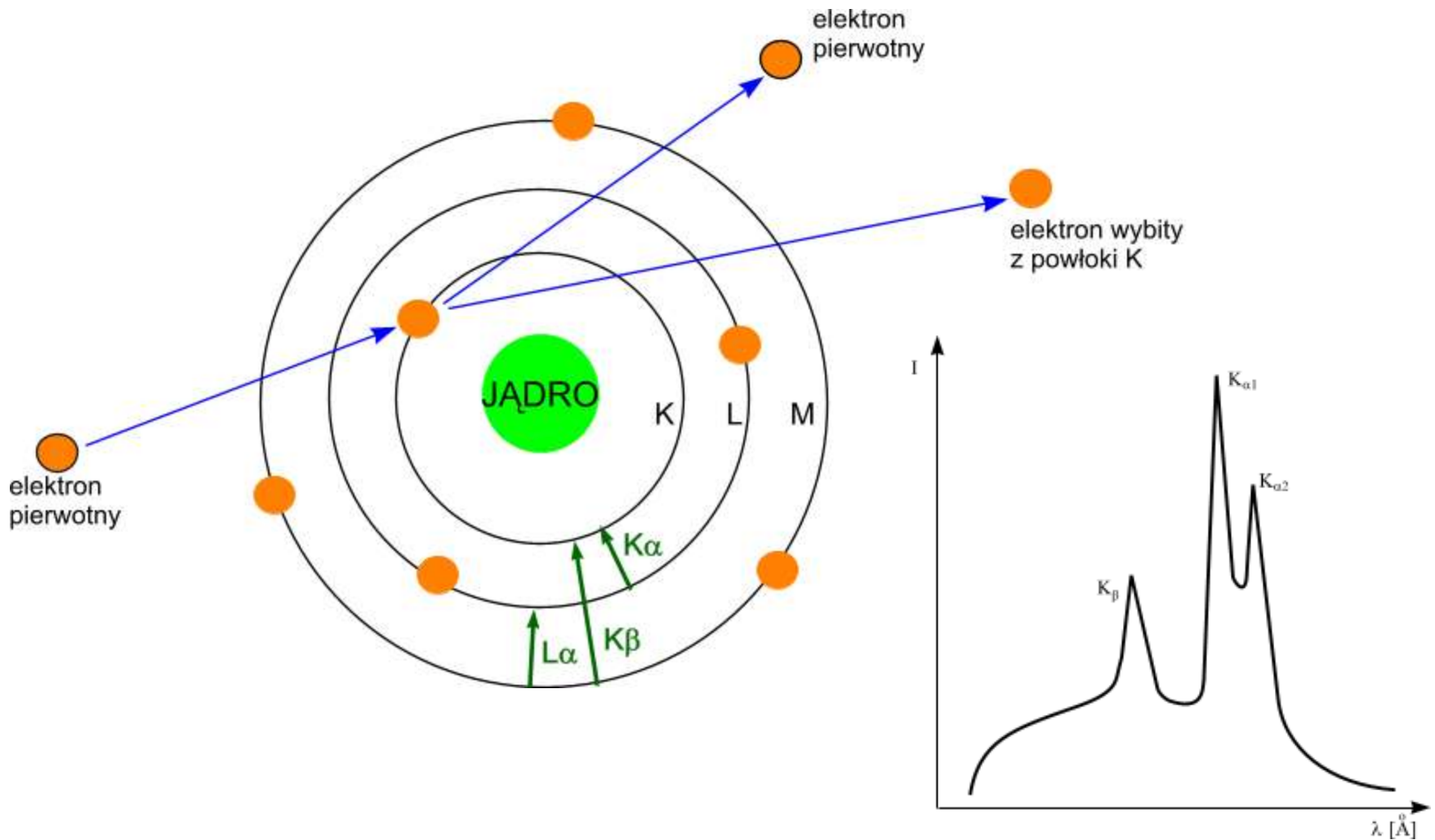

promieniowanie rentgenowskie:
0.05 - 500 Å

metody rentgenograficzne
(badania strukturalne): **0.2-2.5 Å**

Anoda	K_{β} [Å]	$K_{\alpha 1}$ [Å]	$K_{\alpha 2}$ [Å]	Filtr	K_{α} śr. [Å]
Mo	0,63225	0,70926	0,71354	Cu	0.71069
Cu	1,39217	1,54051	1,54433	Ni	1.54178
Co	1,62075	1,78892	1,79278	Fe	1.79021
Fe	1,75653	1,93597	1,93991	Cr	1.93597

Emisja rentgenowskiego promieniowania charakterystycznego

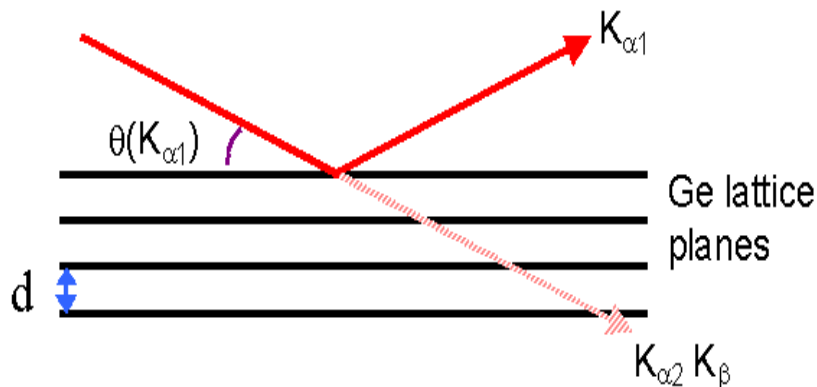

Monochromatyzacja promieniowania rentgenowskiego

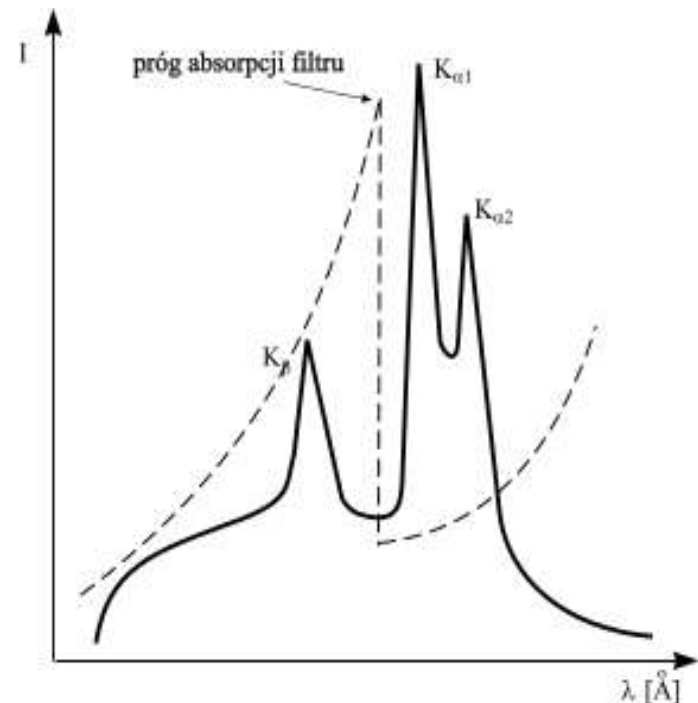
Monochromator - odpowiednio wypolerowany kryształ (kwarc, german, ...) silnie odbijający promieniowanie od jednej rodziny płaszczyzn. Kryształ ten orientuje się pod kątem Bragga odpowiednim dla promieniowania $K\alpha_1$

Monochromator wpływa na:

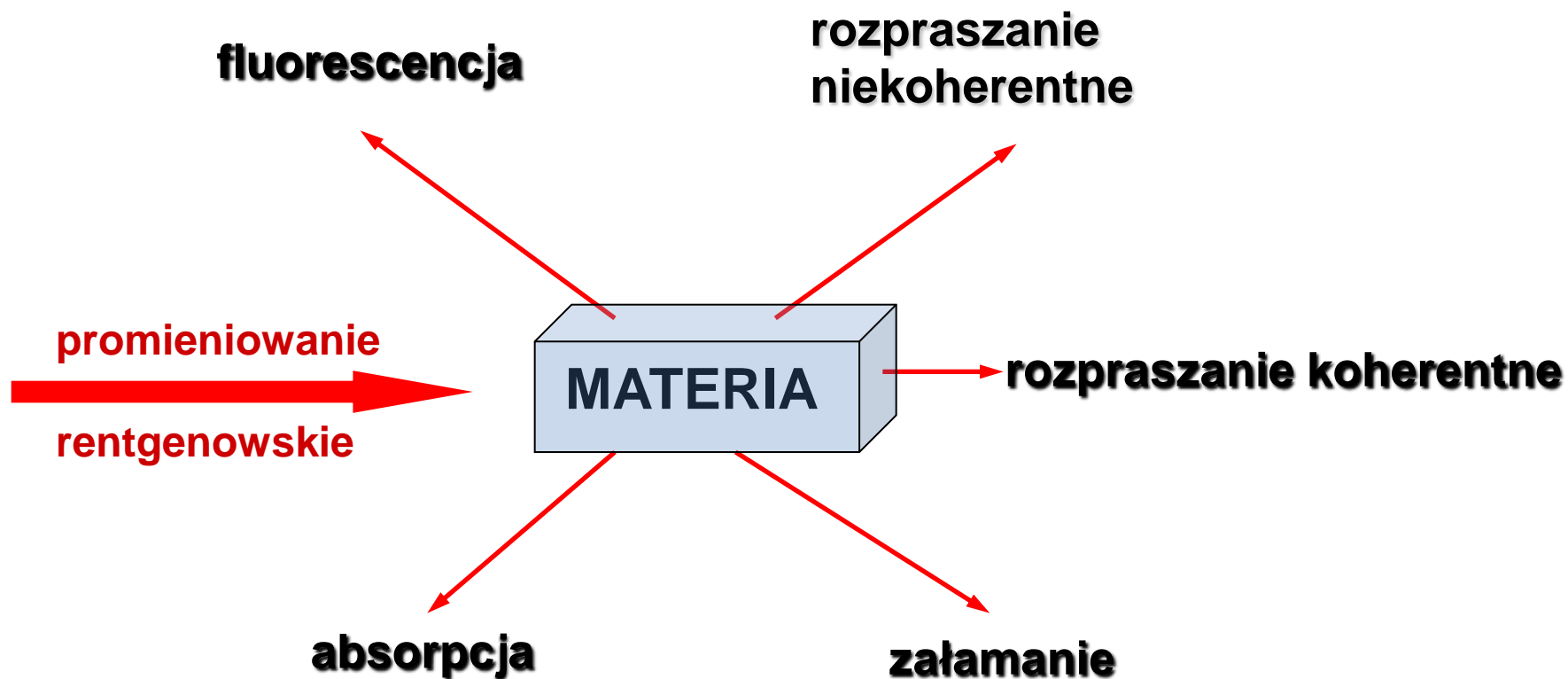
- K_β ;
- tło;
- fluorescencję próbki;

Filtr – dobierany odpowiednio do materiału anody, absorbuje silnie promieniowanie X w zakresie linii K_β

Promieniowanie rentgenowskie a materia

Teoria Braggów-Wulfa – ugięcie promieni X na płaszczyznach sieciowych

$$\Delta S = AB + BC = n\lambda$$

$$AB = d_{hkl} \sin\theta$$

$$BC = d_{hkl} \sin\theta$$

$$n\lambda = 2 d_{hkl} \sin\theta$$

gdzie:

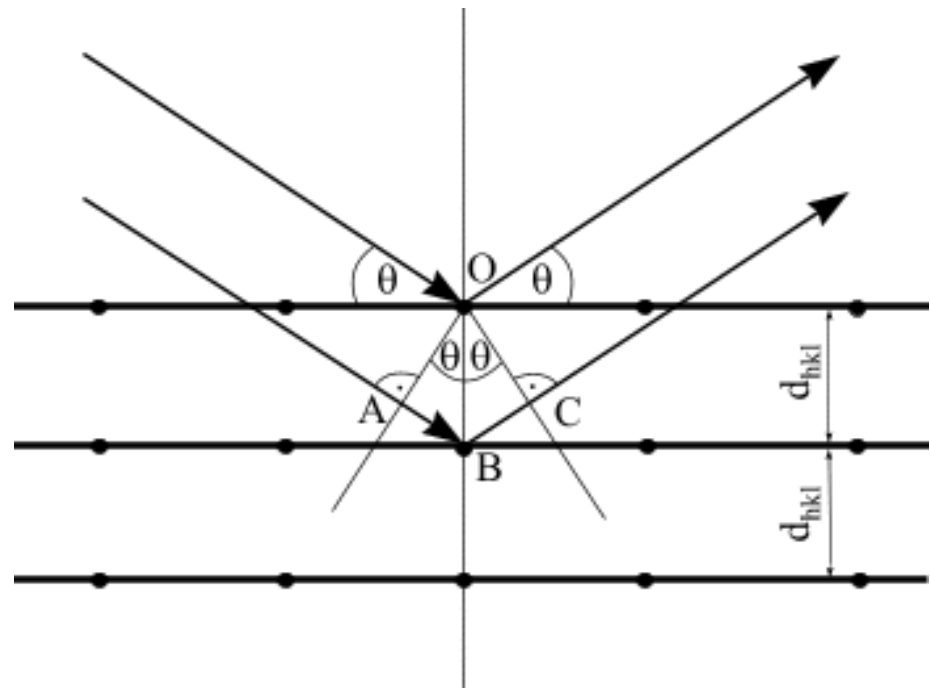
d_{hkl} – odległość międzypłaszczyznowa;

θ - kąt odbłyску;

n – liczba całkowita, rząd refleksu ugięcia;

λ - długość fali;

ΔS – różnica dróg optycznych.

Natężenie refleksu dyfrakcyjnego w układzie jednofazowym

$$J_{hkl} = C \cdot |F_{hkl}|^2 \cdot LP \cdot \rho \cdot A$$

$|F_{hkl}|^2$ – czynnik struktury,

N - liczba komórek elementarnych w 1 cm^3

LP – czynnik Lorentza i polaryzacji (czynnik kątowy);

ρ – czynnik krotności płaszczyzn;

A – absorbcja;

$$C = J_0 \cdot \lambda^3 N^2 \cdot \left(\frac{\mu_0 e^2}{4\pi m r} \right)^2$$

J_0 – natężenie promieniowania padającego;

λ - długość fali;

μ_0 – przenikalność magnetyczna próżni;

e – ładunek elektronu;

m – masa elektronu;

r - odległość elektronu od punktu pomiarowego,

N - liczba komórek elementarnych w 1 cm^3 .

Czynnik struktury F_{hkl}

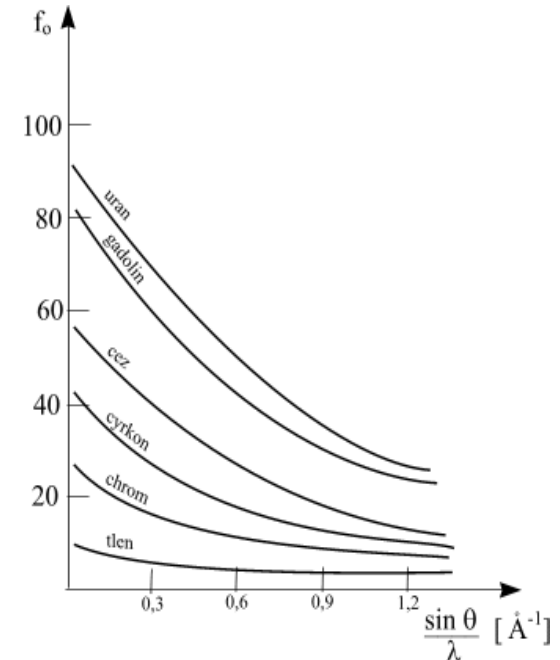
$$F_{hkl} = \sum_{n=1}^N f_n \exp(i\psi_n)$$

f_n – atomowy czynnik rozpraszania n-tego atomu w komórce elementarnej;

ψ_n – kąt fazowy promieniowania rozproszonego na n-tym atomie w odniesieniu do promieniowania ugiętego na atomie położonym w początku układu;

$$\psi_n = 2\pi(hx_n + ky_n + lz_n)$$

$$F_{hkl} = \sum_{n=1}^N f_n \exp [2\pi i (hx_n + ky_n + lz_n)]$$

Czynnik struktury $|F_{hkl}|^2$

$$|F_{hkl}|^2 = [\sum f_n \cos 2\pi(hx_n + ky_n + lz_n)]^2 + [\sum f_n i \sin 2\pi(hx_n + ky_n + lz_n)]^2$$

Czynnik struktury $|F_{hkl}|^2$ to zawsze dodatnia liczba rzeczywista

Czynnik struktury F_{hkl} dla struktur posiadających środek symetrii:

$$F_{hkl} = \sum_{n=1}^N f_n \cos 2\pi (hx_n + ky_n + lz_n)$$

Czynnik struktury a wygaszenia systematyczne

Komórka prymitywna (jeden rodzaj atomów):

$$F_{hkl} = f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot 0 + k \cdot 0 + l \cdot 0)$$

brak wygaszeń systematycznych

$$F_{hkl} = f_{n1}$$

Komórka prymitywna (dwa rodzaje atomów):

$$F_{hkl} = f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot 0 + k \cdot 0 + l \cdot 0) + f_{n2} \cos 2\pi (h \cdot \frac{1}{2} + k \cdot \frac{1}{2} + l \cdot \frac{1}{2})$$

$$F_{hkl} = f_{n1} + f_{n2}$$

$$\text{dla } h + k + l = 2n$$

$$F_{hkl} = f_{n1} - f_{n2}$$

$$\text{dla } h + k + l = 2n + 1 \text{ wygaszenia}$$

Amplituda struktury w sieciach typu I i F

Komórka przestrzennie centrowana I (jeden rodzaj atomów):

$$F_{hkl} = f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot 0 + k \cdot 0 + l \cdot 0) + f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot \frac{1}{2} + k \cdot \frac{1}{2} + l \cdot \frac{1}{2})$$

$$F_{hkl} = 2 f_{n1} \quad \text{dla} \quad h + k + l = 2n$$

$$F_{hkl} = 0 \quad \text{dla} \quad h + k + l = 2n + 1 \quad \text{wygaszenia}$$

Komórka płasko centrowana F:

$$F_{hkl} = f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot 0 + k \cdot 0 + l \cdot 0) + f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot \frac{1}{2} + k \cdot \frac{1}{2} + l \cdot 0) \\ + f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot \frac{1}{2} + k \cdot 0 + l \cdot \frac{1}{2}) + f_{n1} \cos 2\pi (h \cdot 0 + k \cdot \frac{1}{2} + l \cdot \frac{1}{2})$$

$$F_{hkl} = 4 f_n \quad \text{dla} \quad h + k + l = 2n$$

$$F_{hkl} = 0 \quad \text{dla} \quad hkl \text{ mieszanych (np. 223, 230 itp.) wygaszenia}$$

Metody doświadczalne dyfrakcji rentgenowskiej (XRD)

a) ze względu na wykorzystywane promieniowanie rentgenowskie:

polichromatyczne - metoda Lauego,

monochromatyczne - metoda obracanego kryształu;

- metoda proszkowa DSH

(technika filmowa i licznikowa - dyfraktometria)

b) ze względu na rodzaj badanego materiału:

monokryształ

- metoda Lauego,

- metoda obracanego kryształu

- **metody dyfraktometryczne:**

dyfraktometr czterokołowy

polikrystaliczny

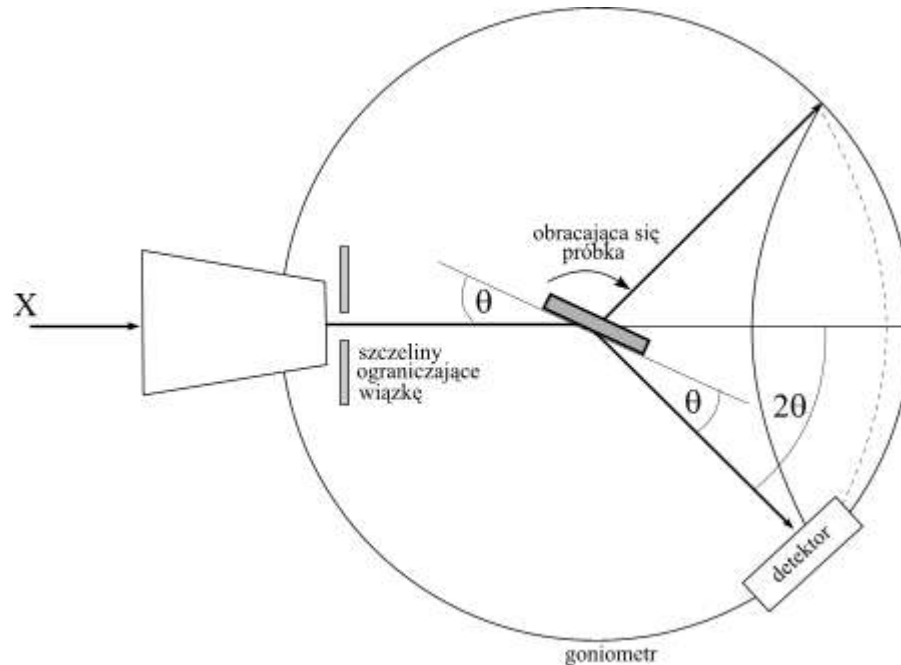
- metoda proszkowa DSH

(technika filmowa i **licznikowa - dyfraktometria**):

dyfraktometr rentgenowski dwukołowy

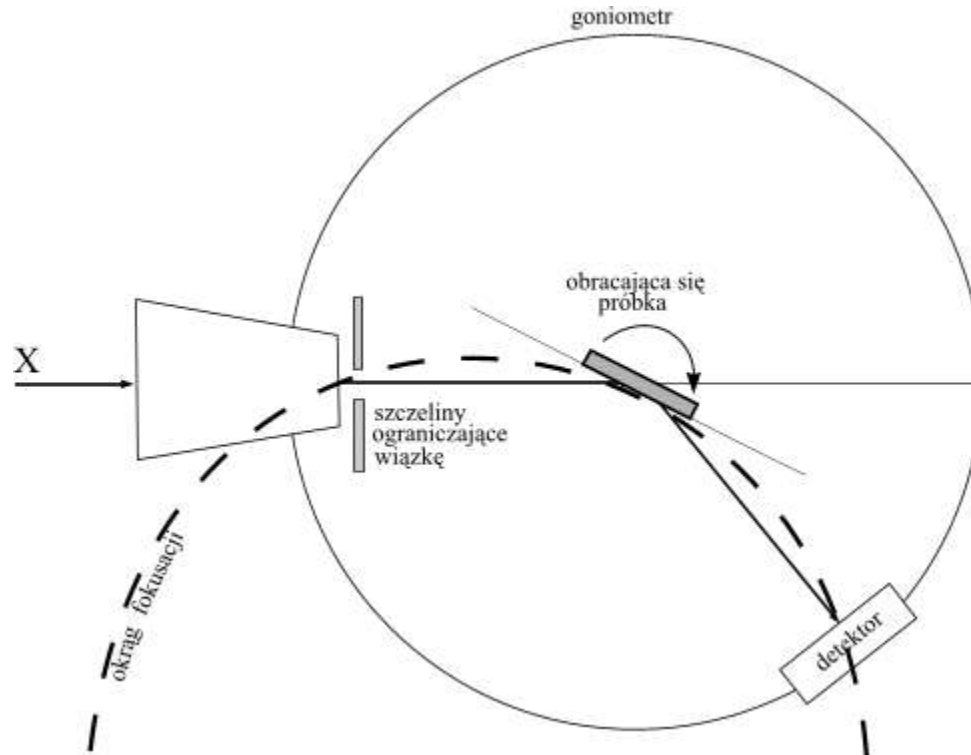
Współczesna rentgenografia opiera się na metodach dyfrakcyjnych

Zasada działania dyfraktometru – konfiguracja θ - 2θ

- θ - kąt odbłyску (kąt padania lub kąt odbicia), zawarty między wiązką ugiętą (lub pierwotną) a płaszczyznami, na których nastąpiło ugięcie
- 2θ - kąt ugięcia, zawarty pomiędzy kierunkiem wiązki pierwotnej a wiązką ugiętą

Ogniskowanie metodą Bragg-Brentano

Trzy elementy: **źródło**, **próbka** oraz **detektor** muszą w trakcie pomiaru leżeć na jednym okręgu fokussacji (ogniskowania), o zmiennym promieniu r .

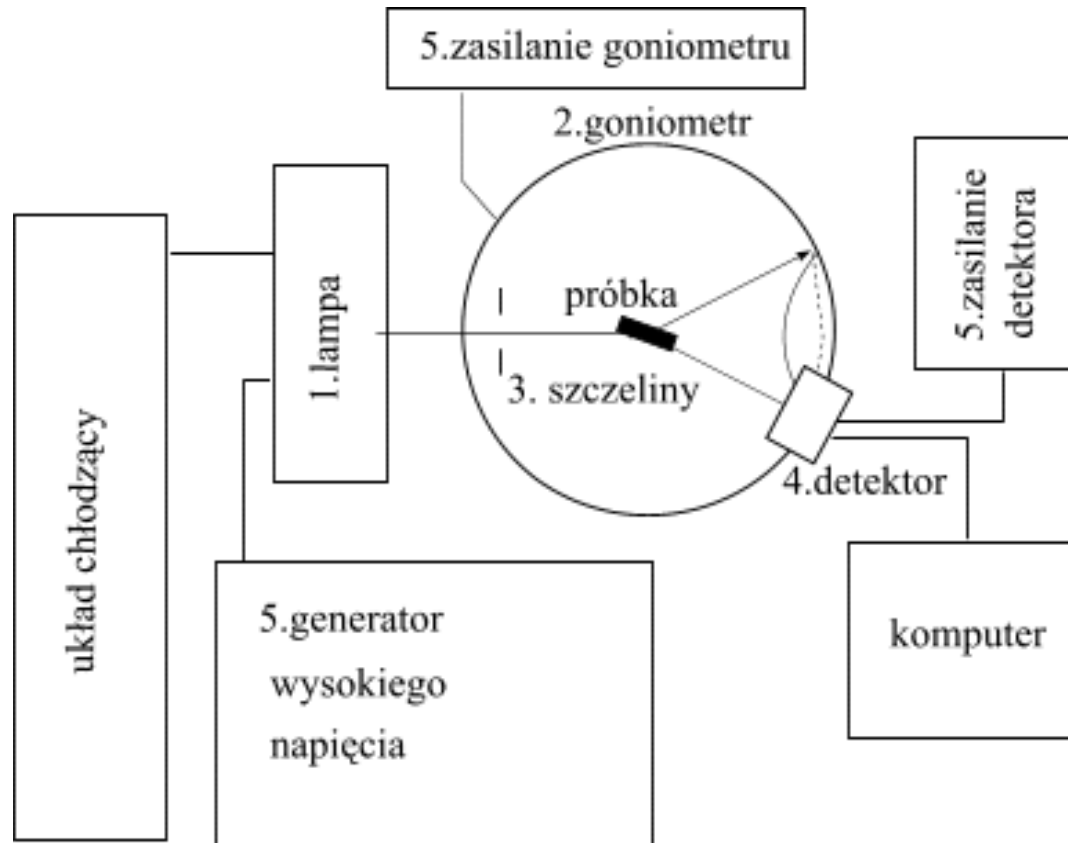
Detektory promieniowania rentgenowskiego:

- licznik scyntylicyjny
- licznik proporcjonalny
- licznik paskowy (np. X`Celerator)
- licznik nowej generacji (np. PIXcell-3d)

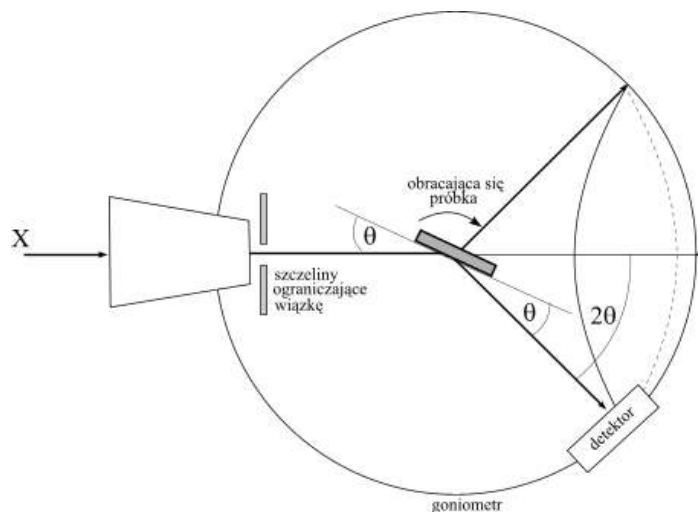
Kalibracja przyrządu:

- **Kalibracja przyrządu**
  - – zawsze na tej samej próbce;
- **Wewnętrzna kalibracja**
  - – wzorzec dodany do próbki;
- **Zewnętrzna kalibracja**
  - – wzorzec używany zewnętrznie względem próbki;

Dyfraktometr rentgenowski – układ pomiarowy

Dyfraktometria rentgenowska materiałów polikrystalicznych

próbka:

- materiał proszkowy polikrystaliczny o optymalnym uziarnieniu $0,1 - 10 \mu\text{m}$ ($0,0001 - 0,001 \text{ mm}$),
- materiał lity (uwaga na efekt tekstury i naprężenia)

promieniowanie:

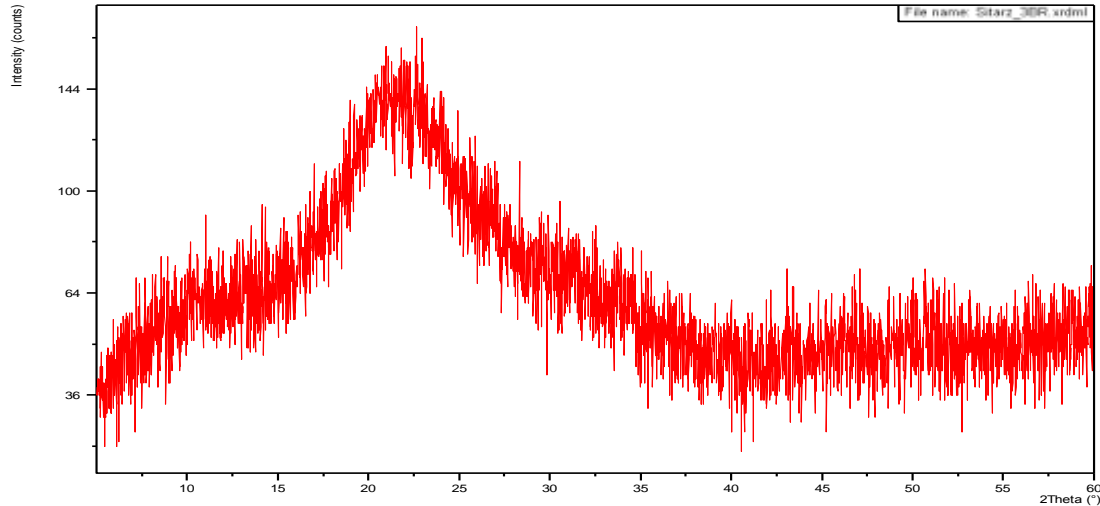
- monochromatyczne $K\alpha$ lub $K\alpha^1$,

układ pomiarowy:

- goniometr dwukołowy
- geometria Bragg-Brentano (najczęściej)

Dyfraktogramy substancji amorficznej i krystalicznej

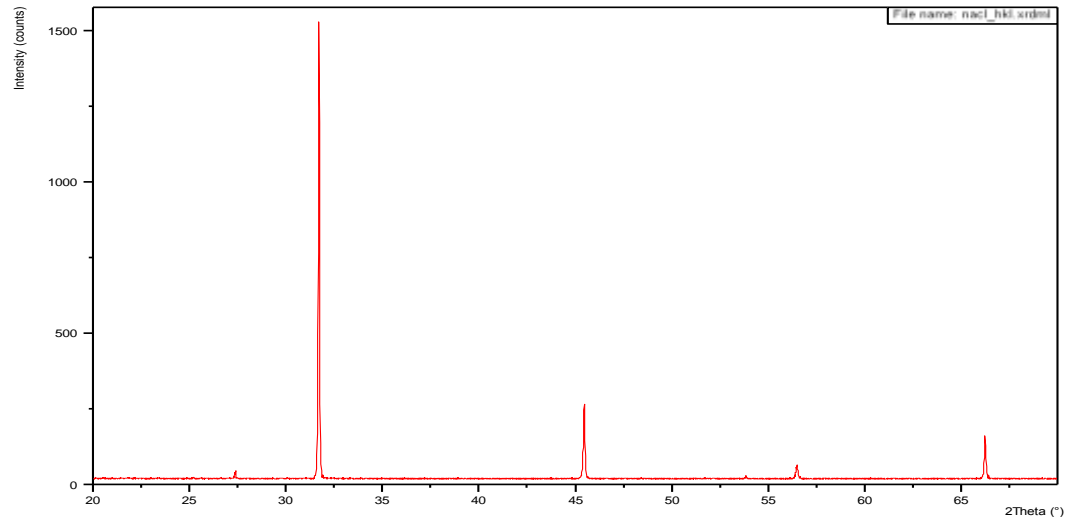

materiał amorficzny:

- brak refleksów
- podniesione tło – halo amorficzne
- niska intensywność podniesionego tła

materiał krystaliczny:

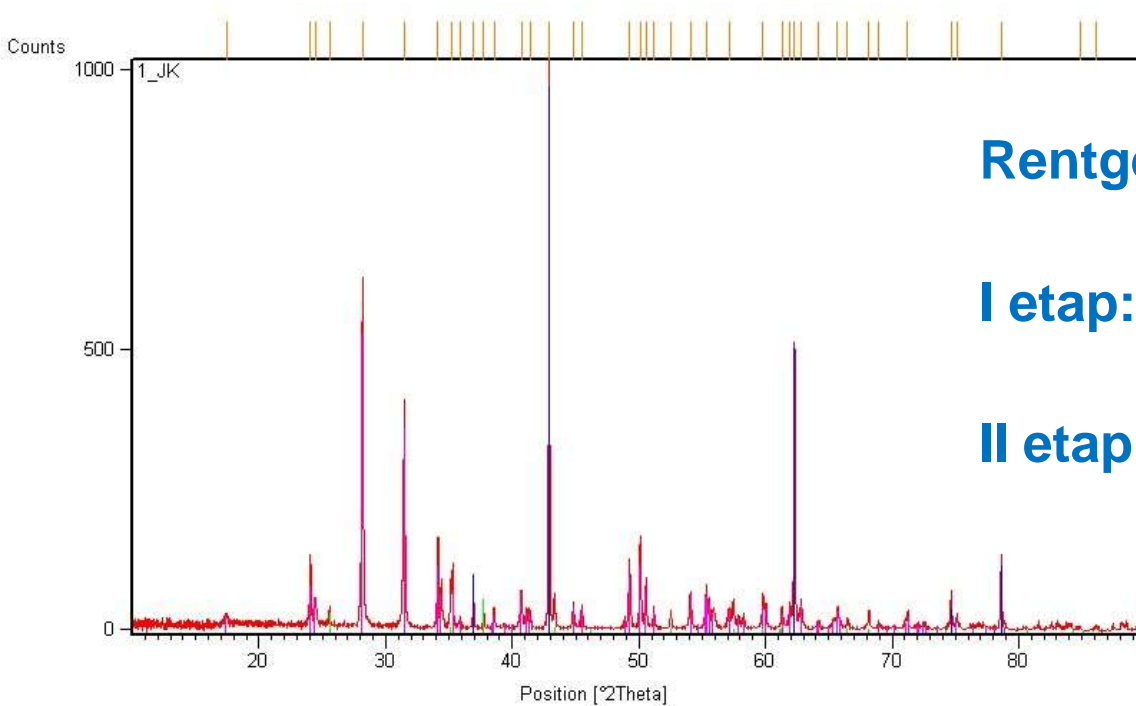
- wyraźnie zarysowane refleksy
- znaczące wartości intensywności refleksów w stosunku do linii tła

Opis dyfraktogramu

No.	Pos. [°2Th.]	FWHM [°2Th.]	h	k	l	Area [cts*°2Th.]	d-spacing [Å]	Height [cts]	Rel. Int. [%]
	1 16.3505	0.1536				18.62	5.41697	90.90	7.28
	2 19.3751	0.1536				12.77	4.57761	62.37	5.00
	3 19.7959	0.0768				12.03	4.48124	117.51	9.42
	4 22.8608	0.0960				34.58	3.88691	270.14	21.65
	5 23.7880	0.0768				51.48	3.73747	502.78	40.29
	6 24.3476	0.1728				68.97	3.65282	299.35	23.99
	7 24.8300	0.1536				175.07	3.58293	854.82	68.50
	8 25.7795	0.1728				287.53	3.45308	1247.98	100.00
	9 28.3837	0.1536				11.74	3.14190	57.34	4.59
	10 30.6270	0.1152				11.01	2.91669	71.65	5.74
	11 33.8843	0.4608				14.08	2.64339	22.91	1.84
	12 34.6529	0.2304				9.04	2.58649	29.43	2.36
	13 36.3157	0.4608				11.55	2.47179	18.79	1.51
	14 37.6160	0.1728				40.00	2.38928	173.63	13.91
	15 38.1574	0.2304				30.53	2.35662	99.38	7.96
	16 39.2492	0.1920				15.88	2.29354	62.03	4.97
	17 40.1972	0.3072				10.58	2.24161	25.84	2.07
	18 43.9671	0.1536				10.76	2.05775	52.52	4.21

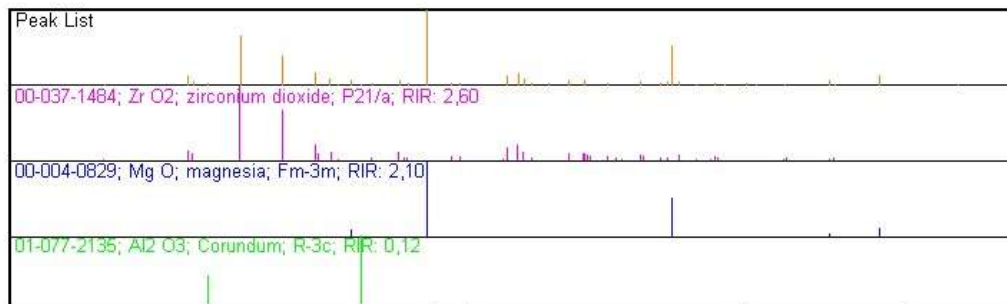
Dyfraktogram proszkowy polikrystaliczny

Rentgenowska Analiza Fazowa

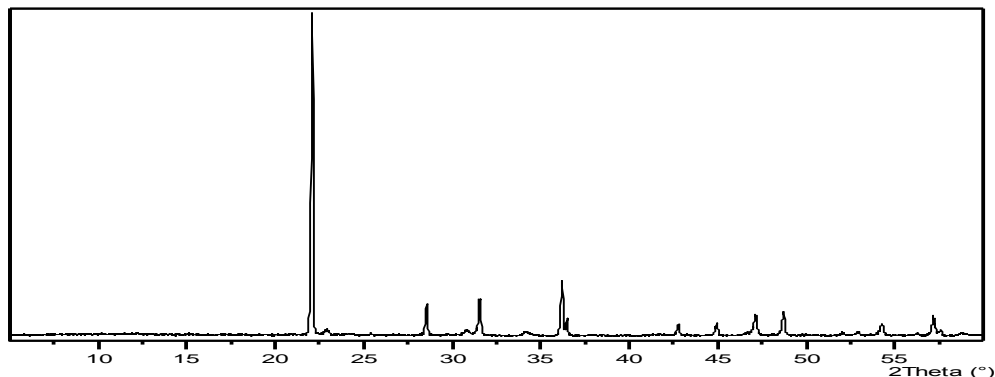
I etap: jakościowa

II etap: ilościowa

Analiza fazowa jakościowa

Intensity (counts)

$$d_{hkl} = \frac{\lambda}{2\sin\theta}$$

$$I_{wzg} = \frac{I_n}{I_{max}} \cdot 100$$

14-0696	Wavelength = 1.5405				
BPO₄ Boron Phosphate	d (Å)	Int	h	k	l
	3.632	100	1	0	1
Rad.: CuKα1 λ: 1.5405 Filter d-sp: Guinier 114.6	3.322	4	0	0	2
Cut off: Int.: Film I/cor.: 3.80	3.067	4	1	1	0
Ref: De Wolff. Technisch Physische Dienst. Delft	2.254	30	1	1	2
The Netherlands. ICDD Grant-In-Aid	1.973	2	1	0	3
Sys.: Tetragonal S.G. I 4̄ (82)	1.862	8	2	1	1
a: 4.338 b: c: 6.645 A: C: 1.5318	1.816	4	2	0	2
α: β: γ Z: 2 mp:	1.661	1	0	0	4
Ref: Ibid	1.534	2	2	2	0
Dx: 2.809 Dm: SS/FOM:F ₁₈ =89(.0102 . 20)	1.460	8	2	1	3
	1.413	1	3	0	1
	1.393	1	2	2	2
	1.372	2	3	1	0
PSC: tl12. To replace 1-519. Deleted by 34-0132. Mwt: 105.78	1.319	4	2	0	4
Volume [CD]: 125.05	1.271	1	1	0	5
	1.268	2	3	1	2
	1.211	2	3	0	3
	1.184	2	3	2	1